

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ И.МЎМИНОВ
НОМИДАГИ ФАЛСАФА ВА ҲУҚУҚ ИНСТИТУТИ**

**Ўзбекистон Республикаси миллий ҳуқуқ тизими:
соҳалар ва йўналишлар**

Омонбой Оқюлов

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ҲУҚУҚИ

**Фалсафа ва ҳуқуқ институти
Тошкент - 2005**

67.404.3(5У)

О-98

Муаллиф: Омон ОКЮЛОВ

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК ХУКУКИ. И.М.Мўминов номидаги Фалсафа ва ҳуқуқ институти. Тошкент, 2005 йил, 40 бет.

Мазкур рисолада экология, божхона ва солиққа оид муҳим ҳуқуқ соҳалари мамлакатимиз ҳуқуқ тизимида ўз ўрнига эга эканлиги ҳамда интеллектуал «ақл» маъноси сифатида ифода қилинади. Инсоният бошқа мавжудотлардан ана шу ақли билан ажралиб туриши – интеллектуал фаолият таракқиётининг белгилловчи омилига айланиши ушбу ҳуқуқ тизими орқали мустаҳкамлаш лозимлигини белгилаб, унинг асосий тушунча ва тамойилларини чуқурроқ ўрганишлари учун тавсия этилади.

Масъул муҳаррир:
юридик фанлари доктори Р.Ж. Рўзиев

Нашр учун масъул:
проф. С.Файзиев

Тақризчилар:
юридик фанлари доктори, проф. – Ш.Н.Рўзиназаров,
юридик фанлари номзоди – Б. Тошев

Илмий муҳаррир:
проф. К.Норматов

*ЎзР ФА И.Мўминов номидаги Фалсафа ва ҳуқуқ институти илмий
Кенгашининг 2005 йил 24 июндаги йиғилишида муҳокама қилиниб,
босишга тавсия этилган*

О-98 Оқюлов Омонбой.
Интеллектуал мулк ҳуқуқи / О.Оқюлов; Масъул муҳаррир
Р.Ж.Рўзиев; Ўзбекистон Республикаси ФА И.Мўминов номидаги
фалсафа ва ҳуқуқ институти. – Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти,
2005. - 40 б. – (Ўзбекистон Республикаси миллий ҳуқуқ тизими:
соҳалар ва йўналишлар).

№ 604-2005
Alisher Navoiy nomidagi
O'zbekiston Milliy kutubxonasi

БКБ 67.404 3(5У)

КИРИШ

XIX аср охири ва XX асрдаги жадал илмий-техник тараққиёт ижтимоий ҳаётнинг ҳуқуқ тизими ривожидида жуда улкан из қолдирди. Натижада янгидан-янги ҳуқуқ соҳалари вужудга келди. Экология, божхона, солиққа оид ҳуқуқ соҳалари шулар жумласидандир. Шунингдек, интеллектуал мулк ҳуқуқи тушунчаси ҳам ана шундай янги йўналишлардан бўлиб, мамлакатимиз ҳуқуқ тизимида ўз ўрнини топмоқда.

Фуқаролик ҳуқуқи таркибидаги “интеллектуал мулк” ҳуқуқи – илмий-техник тараққиёт ютуқлари, инсон ижодий фаолияти ва унинг мақсадларидан фойдаланишни, мутлақ ҳуқуқларни муҳофаза қилиш ҳамда ғоят кенг қамровли ижтимоий муносабатларни тартибга солади.

Илмий нуқтаи назардан таърифлаганда, “интеллектуал мулк” ҳуқуқи ўз моҳиятига кўра – инсон ижодий фаолияти маҳсуллари яратиш, улардан фойдаланиш, фарқлаш белгиларининг муомалада бўлиши билан боғлиқ муносабатларни, шунингдек, интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқларни муҳофаза қилишни тартибга солувчи нормалар йиғиндиси мажмуи ҳисобланади.

“Интеллект” ибораси лотинча бўлиб, “ақл” маъносини англатади. Инсоният бошқа тирик мавжудотлардан ўзининг ақли билан тубдан ажралиб туради. Негаки, бошқа мавжудотлар фақат биологик нуқтаи назардан “инстинкт” орқали ҳаёт кечирса, инсоният ақли туфайли ўз турмуш тарзини, келажагини аввалдан ўйлаб, режалаштириб онгли, мақсадли ҳаёт кечиради.

Агар инсоният тарихига назар ташласак, биргина оловдан фойдаланишни ўзлаштириб олишнинг ўзи инсониятни қанча балоқазолардан асраганининг гувоҳи бўлаемиз. Олов туфайли башарият ўзининг ибтидоий маконини, совуқ ва қоронғу бошпанасини тарк этди, юпун танасига илиқлик, ҳарорат кирди.

Қисқача айтганда “емишга лаззат” кирди, ўзи эса “олов” ҳамда “ақли” туфайли “биологик тур” сифатида йўқолиб кетиш хавфидан халос бўлди.

Бундан ташқари инсоният тарихидаги тадрижий /эволюцион/ ёхуд инқилобий /революцион/ ўзгариш-ривожланишлар ҳам маълум маънода инсон “ақли” билан боғлиқ эди. Хусусан электр энергиясининг кашф этилиши, тўқимачилик индустрияси, шаҳарсозликнинг шитоб билан ривожланиши, транспорт,

телевидение, радио, алоқа тизимининг равнақ топиши – инсон “ақли” маҳсуллари дир.

Хуллас, бутунга келиб интеллектуал фаолият тараққиётнинг белгиловчи омилига айланди. Ҳатто, инсоният мазкур фаолият маҳсуллари дан аксинча фойдаланса, ўзини қандай ҳалокатли оқибатлар кутиб олишини ҳам «тотиб» кўрди. Бирок шуни унутмаслик керакки, инсоният Ер юзи ривожини учун маъсул дир. Негаки, унда бебаҳо неъмат – “ақл” мавжуд ва уни фақат эзгу ишларга йўналтириб “интеллектуал мулк” ҳуқуқида мустаҳкамлаш лозим дир.

1-§. Интеллектуал мулк объектларининг ўзига хос хусусиятлари

Интеллектуал мулк ҳуқуқи Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ўзининг асосларига эга. Конституциянинг 42-моддасида фуқароларнинг ижод эркинлиги ўз ифодасини топган. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг IV бўлими интеллектуал мулкка бағишланган. Бундан ташқари интеллектуал мулкнинг алоҳида объектлари бўйича махсус қонунлар ҳам мавжуд. Улар жумласига қуйидагилар киради:

- «Муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги Қонун (1996 йилнинг 30 августида қабул қилинган);

- «Электрон-ҳисоблаш машиналари учун дастурлар ва маълумотлар базаларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тўғрисида» Қонун (1994 йил, 6 майда қабул қилинган);

- «Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида»ги Қонун (2001 йил, 30 августда қабул қилинган);

- «Интеграл микросхемалар топологияларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонун (2001 йил, 12 майда қабул қилинган);

- «Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида»ги Қонун (2002 йил, 29 августда қабул қилинган);

- «Селекция ютуқлари тўғрисида» Қонун (2002 йил, 29 августда қабул қилинган).

Интеллектуал мулк ҳуқуқи нисбатан янги йўналиш бўлишига қарамадан мамлакатимиз миллий ҳуқуқ тизимида энг тез суръатлар билан ривожланаётган йўналишлардан ҳисобланади.

Бироқ ҳали келгусида бу борада ҳам улкан ишларни амалга ошириш зарур. Энг аввало Ўзбекистон Республикаси қонунларини интеллектуал мулк бўйича халқаро конвенциялар ва битимларга мослаштириш ишлари изчиллик билан давом эттирилмоғи лозим. Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Бутун жаҳон интеллектуал мулк Ташкилоти (БИМТ) аъзоси, саноат интеллектуал мулкни ҳуқуқий муҳофаза қилиш бўйича Париж Конвенцияси иштирокчиси ҳисобланади. Ўзбекистон Бутун жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиб кириши учун интеллектуал мулк ҳуқуқлари савдо соҳалари бўйича Битимга (ТРИПС Битими деб аталади) аъзо бўлиши шарт. Шунингдек, адабий-бадиий асарларни муҳофаза қилиш бўйича Берн Конвенцияси, муаллифлик ҳуқуқларини муҳофаза қилиш бўйича

БИМТ шартномаси, ижролар ва фонограммалар ишлаб чиқарувчилар ва эшиттириш, кўрсатувлар ташкилотлари ҳуқуқларини муҳофаза қилиш тўғрисида Рим Конвенцияси ва шу кабиларга кўшилиши ҳақидаги масалалар ҳам келгусида ўз ечимини кутиб турибди.

XIX аср охири ва XX асрдаги жадал илмий-техник тараққиёт, ижтимоий ҳаётнинг ривожини ҳуқуқ тизими, ҳуқуқ соҳалари таркибини ғоят кенгайтириб юборди. Энг аввало янгидан-янги ҳуқуқ соҳалари вужудга келди (масалан, экология, божхона, солиққа оид ҳуқуқлар). Шунингдек, ҳуқуқ соҳалари ўзида ҳам йил сайин янгиликлар, кучли ривожланишлар рўй бермоқда. Бу, айниқса ғоят кенг қамровли ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи фуқаролик ҳуқуқини ички тузилишида ўзига хос тарзда намоён бўлмоқда.

Бугунги кунда фуқаролик ҳуқуқини таркибида илмий-техника тараққиёти, инсон ижодий фаолияти ва унинг маҳсулларидан фойдаланиш ҳамда мутлақ ҳуқуқларни муҳофаза қилиш масалаларини тартибга солувчи интеллектгуал мулк ҳуқуқини соҳаси вужудга келди ва жадал суръатлар билан ривожлана бошланди. Шу ўринда, «Интеллектуал мулк ҳуқуқини фуқаролик ҳуқуқини тизимида қандай ўрин тутати?» деган савол туғилиши табиий, чунки мазкур ҳуқуқнинг ўзи ҳам мураккаб тузилма бўлиб ҳисобланади. Одатда миллий ҳуқуқ тизими ўз таркиби бўйича ҳуқуқ соҳаларини қамраб олади, ҳуқуқ соҳалари эса ўз навбатида ҳуқуқнинг кичик (баъзан остки тармоқ ҳам дейилади) соҳалардан иборат, кичик соҳалар ҳуқуқ институтларидан ташкил топади, ҳуқуқ институтлари эса субинститут (митти институт)ларга бўлинади. Интеллектуал мулк ҳуқуқини фуқаролик ҳуқуқининг ўзига хос кичик соҳасини ташкил этади. Ўз навбатида интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳам қуйидаги ўзига хос супер институтларга бўлинади :

- патент ҳуқуқини (саноат мулки ҳуқуқини ҳам деб аталади);
- муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар (қисқача, муаллифлик ҳуқуқини);
- тижорат сирини ҳуқуқини;
- селекция ютуқларини ҳуқуқини;
- фуқаролик муомаласини қатнашчиларини ва уларнинг товарларини (хизматларини, ишларини)нинг индивидуаллаштириш (фарқлаш) воситаларига бўлган ҳуқуқ (қисқача, фарқлаш воситаларига бўлган ҳуқуқлар деб ҳам айтиш мумкин).

Баъзи мамлакатларнинг миллий ҳуқуқ тизимида интеллектуал мулк ҳуқуқи соҳаси кенгрок талқин этилади (масалан, интеллектуал мулкнинг ноанъанавий объектлари бўлган ҳуқуқлар доирасида кашфиётчилик ҳуқуқи, рационализаторлик ҳуқуқи, интеграл микросхемалар топологияси ҳуқуқи ва шу кабилар ҳам қўшилади).

Интеллектуал мулк ҳуқуқи – ўз моҳиятига кўра, инсон ижодий фаолияти маҳсулларини яратиш, улардан фойдаланиш, фарқлаш белгиларининг муомалада бўлиши билан боғлиқ муносабатларни, шунингдек, интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқларни муҳофаза қилишни тартибга солувчи нормалар йиғиндиси, мажмуи ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси ўз давлат мустақиллигига эришгандан кейин ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларида кескин ижобий сифат ўзгаришлари рўй берди. Мамлакат иқтисодий тизими тубдан янгиланиб, унинг ҳуқуқий асослари ислоҳ қилинди. Бозор иқтисодиёти тизимини шакллантириш фуқаролик қонунларини тубдан қайта кўриб чиқишни, мутлақо янгидан-янги қонунлар қабул қилинишини тақозо қилди. Жамиятдаги мулкчиликнинг ва мулкий муносабатларнинг мазмуни ва моҳияти ўзгарди. Хусусий мулк ўз қонуний асосларига эга балди. Иқтисодиётда тадбиркорлик тизими ўз негиз вазифасини бажармоқда. Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш жараёни муваффақиятли тарзда амалга оширилмоқда, мамлакатимизда нафақат иқтисодий, балки сиёсий барқарорликни таъминлаш, юртимизнинг тараққиёти ва гуллаб-яшнаши йўлида асосий таянч бўладиган мулкдорлар синфи шаклланмоқда.¹ Мулкий ҳуқуқлар мазмуни ўзгариши билан бирга мол-мулк объектлари доираси ҳам ниҳоят даражада кенгайди. Жумладан, инсон ижодий фаолияти натижалари, фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг индивидуаллаштириш воситалари мол-мулк сифатида тўла эътироф этилди. Натижада мулкий ҳуқуқлар мажмуида янги тизим – интеллектуал мулк ҳуқуқи вужудга келди. Бу тизим Фуқаролик кодексида, қатор қонунларда (Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисидаги, муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги, ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базаларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тўғрисидаги, товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисидаги,

¹ И.А.Қаримов. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари. "Халқ сўзи". 2002 йил, 30 август.

Селекция ютуқлари тўғрисидаги, Интеграл микросхемалар топологияларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш тўғрисидаги ва шу каби қонунларда) ўзининг легал ифодасига эга бўлди. Интеллектуал мулк ҳуқуқи соф моддий мулк ҳуқуқидан фарқли равишда жамиятнинг иқтисодий, ҳам маънавий турмушида ўз илдиэларига эга. Бу илдиэларнинг уйғунлиги, моҳияти ва аҳамияти Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов томонидан мустақиллиги-мизнинг илк давриданоқ белгилаб қўйилган қуйидаги вазифаларда ўзининг теран ифодасини топган эди: “Ижоднинг барча турларини ривожлантириш, одамларнинг истеъдод ва қобилиятларини намоён этиш учун шарт-шароитлар яратиш, интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш зарур. Кишилар шунга аниқ-равшан англаб етишлари керакки, маънавий потенциални илдам ривожлантирмай туриб республикамиз чинакам мустақиллиги ва равнақ топишини таъминлаб бўлмайди”.¹ Бинобарин, интеллектуал мулк ҳуқуқининг вужудга келишини фуқаролик ҳуқуқи тизимидаги муҳим йўналиш сифатида эътироф этиш шунчаки замонасозлик учун қилинган безак эмас, балки иқтисодий ривожлантиришнинг зарурий шартидир. Зеро, фан ва техника ютуқларини қўллаш – тараққиётнинг узлуксизлигини таъминловчи манбадир.

Шу ўринда жаҳон ихтиро ва кашфиётларни патентлаш тизимининг қисқача тарихига кўз югуртириб чиқайлик. Мазкур тизим илк бора Англияда XVII асрдан бошлаб амал қила бошлаган. 1624 йилдан бошлаб қирол томонидан импорт технологияга асосланган саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи шахсларга алоҳида имтиёэлар – патентлар бериш белгиланган. Бундай янги технологияни қўллаётган шахслар уни ўзлаштириш учун кетадиган узок муддат давомида бу технологиядан фойдаланишда мутлақ ҳуқуқларга эга бўлганлар. Мутлақ ҳуқуқ нагижасида патент соҳиби янги маҳсулот ишлаб чиқаргани учун рағбатлантириш мақсадларида рақобат курашида бази имтиёэлардан ҳам фойдаланган. Ўша вақтлардан буён патент тизими кўп жихатлардан такомиллаштирилиб, янги саноат маҳсулотлари яратиш ва технологияни бошқаларга тақдим этиш бўйича муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий восита сифатида шакллантирилди.

Муаллифлик ҳуқуқи эса китоб босишнинг ихтиро қилиниши билан вужудга келди. XVII аср охирларида Англияда қиролича

¹ И.А.Каримов Ўзбекистоннинг ўз истяқлод ва тараққиёт йўли. – Т.:1999 22-б.

Анна статутларида илк бора асар муаллифининг мутлак ҳуқуқлари мустаҳкамлаб кўйилди. Францияда 1791 йил Декретига асосан муаллифлик ҳуқуқлари муаллифнинг вафотидан кейин ворисларига нисбатан ҳам жорий қилинадиган ҳуқуқ сифатида расмийлаштирилди ва бунда асарни рўйхатдан ўтказиш ёки уни эълон қилиш фактларидан қатъи назар, муаллиф ҳуқуқлари тан олинishi кўрсатилди. Бироқ ҳар иккала мамлакатда ҳам муаллифлик ҳуқуқи ўз моҳиятига кўра мулк ҳуқуқининг ўзига хос кўриниши, муаллиф ёки унинг ворислари мулки сифатида қаралар эди. Германияда вужудга келган фалсафий қарашлар асосида муаллифлик ҳуқуқи янги мазмун касб этди. Бу қарашларга асосан муаллиф ҳуқуқи асарга нисбатан ҳуқуқ соҳиби иқтисодий манфаатларини таъминловчи мулк шакли деб ҳисоблаш доирасидан ташқарига чиқди. Улар бадий ёки бошқача ижодий асарни муаллиф шахсининг рамзий давоми ҳамда унинг мужассами деб ва, бинобарин, муаллиф асарни ўз шахсининг таркибий қисми сифатида ҳимоя қила олиши бўйича табиий ҳуқуққа эга деб ҳисобладилар. Бу эса ўз навбатида интеллектуал фаолият маҳсуллари яратувчи ижодкор шахсларнинг маънавий (шахсий) ҳуқуқлари тизимини ишлаб чиқиш учун асос бўлди¹.

XIX асрнинг охирига келиб интеллектуал фаолият маҳсуллари тараққиётнинг белгиловчи омилига айлангач, халқаро миқёсларда илмий-техникавий бозор вужудга келди, турли мамлакатларда бу соҳани тартибга солувчи қонунларини мувофиқлаштириш учун объектив зарурат туғилди. Бунинг ўзига хос ифодаси сифатида «саноат мулки» тушунчаси вужудга келди, унинг ҳуқуқий режими белгилари 1883 йил 20 мартда тузилган «Саноат мулкини муҳофаза қилиш бўйича Париж Конвенцияси»да мустаҳкамлаб кўйилди. Ўз навбатида бундай жараён муаллифлик ҳуқуқи борасида ҳам содир бўлди ва 1886 йилда тузилган «Адабий ва бадий асарларни ҳуқуқий муҳофаза қилиш тўғрисидаги Берн Конвенцияси»да ўз ифодасини топди. 1967 йилда 14 июлда Стокгольмда қабул қилинган Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти(БИМТ)ни таъсис этиш ҳақидаги Конвенцияда интеллектуал мулк ҳуқуқи объектлари доираси белгилаб берилди ва бинобарин "интеллектуал мулк" тушунчаси маълум маънода ҳуқуқий асосга эга бўлди. Ўзбекистон Республикаси 1993 йилдан буён

¹ Интеллектуальная собственность. Ч.1. Новосибирск. Наука. 1993. Стр. 17-23.

Париж Конвенцияси иштирокчиси ва БИМТ аъзоси бўлганлиги сабабли интеллектуал мулк ва саноат мулки тушунчалари бизнинг ҳуқуқий тизимимиз учун маълум маънода аҳамиятга эга.

Интеллектуал мулк объектлари фуқаролик ҳуқуқининг алоҳида ўзига хос объекти бўлиб ҳисобланади. Мулк объектлари фуқаролик ҳуқуқининг бошқа объектлари – ашёлар, қимматбаҳо қоғозлардан қуйидаги хусусиятлари бўйича фарқ қилади:

а) кўп ҳолларда интеллектуал мулк объектлари моддий кўринишда эмас балки ғоя, билим, ахборот шаклида намоён бўлади. Объектив шаклда ифодаланган ғоя, билим моддий элтувчида моддий ифодада, масалан, чизма, макет, аппарат ёки қурилмада ифодаланган бўлиши мумкин, бироқ, бунда ғоя, билим бирламчи, унинг моддий мужассами ҳар доим иккиламчи бўлади;

б) ғоя, билим шаклидаги интеллектуал мулк объектига одатдаги моддий ашёга эгаллик қилгандай эгаллик қилиш мумкин эмас;

в) бундай объектлардан бир вақтнинг ўзида чексиз сон ва доирадаги шахслар фойдалана олиши мумкин;

г) интеллектуал мулк ҳуқуқи объектларига мулк ҳуқуқининг бемуддатлиги ҳақидаги қонда (ФКнинг 164-моддаси) қўлланилмайди. Бинобарин, кўпчилик ҳолларда (ноу-хауга нисбатан истиснони назарга олмаганда) интеллектуал мулк ҳуқуқи амал қилиши қонунларда белгиланган муддатлар билан чегараланган бўлади;

д) қонунларда белгиланган муддатлар ўтиши билан интеллектуал мулк ҳуқуқи соҳибининг маълум интеллектуал объектига нисбатан мутлақ ҳуқуқлари бекор бўлади ва бу объектлар умуминсоний бойликка айланиб, ҳар ким ундан маълум шартлар асосида (муаллифининг шахсий ҳуқуқларига риоя қилинган ҳолда) текин ва руҳсатсиз фойдаланишга ҳақли бўлади;

е) интеллектуал мулк ҳуқуқи объектлари ғоя кўринишида бўлган ҳолларда уларни ашёлар сингари эгаллаш мумкин эмаслиги, улардан бир вақтнинг ўзида чексиз доирадаги шахслар фойдалана олиш имкониятлари мавжудлиги сабабли бундай объектларга нисбатан мулк ҳуқуқини ҳимоя қилишда виндикацион даъвони қўллаш (ФКнинг 228-моддаси) имконияти амалда мавжуд эмас;

ё) интеллектуал мулк ҳуқуқи объектларига нисбатан одатдаги мулк ҳуқуқи эмас, балки мутлақ ҳуқуқлар ҳақидаги қондалар қўлланилади;

ж) интеллектуал мулк ҳуқуқининг амал қилиши, айтилган вақтда,

маълум ҳудудлар доирасида чегараланган ҳам бўлади. Масалан, ихтирога нисбатан Ўзбекистон Республикаси Патент идораси томонидан берилган патент Ўзбекистон Республикаси ҳудудида, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси билан хорижий давлатлар ўртасида тузилган икки томонлама шартномалар асосида белгиланган ҳудудлардагина амал қилади;

з) кўпгина интеллектуал мулк объектларига нисбатан уларнинг муаллифларининг шахсий ҳуқуқлари мавжуд бўлиб, бу объектлардан фойдаланувчилар ушбу шахсий ҳуқуқларга риоя қилишлари лозим бўлади.

Интеллектуал мулк объектлари бу объектларнинг қандай фаолият маҳсули эканлиги, уларнинг ҳуқуқий режими ва шу каби хусусиятларига қараб қуйидаги турларга бўлинади. Масалан:

Интеллектуал фаолият натижалари. Интеллектуал фаолият характериға кўра, инсон фаолиятининг энг олий кўриниши – ижодий фаолияти бўлиб ҳисобланади. Инсон ижодий фаолияти бу фаолиятни амалга ошириш усул-воситалари, фаолият маҳсуллари хусусиятларига кўра инсон онгли фаолиятининг бошқа кўриниши одатдаги, кундалик фаолиятдан фарқ қилади.

Одатдаги кундалик фаолият доимий, мунтазам равишда такрорланиб турувчи фаолият бўлиб, бунда фаолият ўзи ҳам, ундан вужудга келадиган натижалар ҳам репродуктив фаолият ҳисобланиб, бунда гайёр ўй-фикрлар формал мантик ёки бошқа қонун-қоидалар асосида қайтадан, такрорий ҳосил бўлади. Ижодий фаолият (аклий, тафаккурый) интеллектуал фаолият бўлиб, унинг натижасида фан, техника, адабиёт ёки санъат соҳасида янги, ижодий мустақил маҳсулот яратилади¹.

Интеллектуал фаолият маҳсулотларига қуйидагилар киради: фан, адабиёт, санъат асарлари, эшиттириш ёки кўрсатув ташкилотларининг ижролари, фонограммалари ёхуд эшиттириш, кўрсатувлари:

электрон ҳисоблаш машиналари учун дастурлар ва маълумотлар базалари;

интеграл микросхемалар топологиялари;

ихтиролар, фойдали моделлар, саноат намуналари;

селекция ютуқлари;

ошқор этилмаган ахборот, шу жумладан, ишлаб чиқариш сирлари (ноу-хау).

---

¹В.Л. Ионас, Производство творчества в гражданском праве. М., 1972. Стр. 9-10.

Фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг товарлари, ишлар ва хизматларнинг хусусий унсурларини (элементларини) акс эттирувчи воситаларга нисбатан бўлган ҳуқуқларга ҳам мутлак ҳуқуқлар борасидаги қоидалар қўлланилади. Маълумки, фуқаролик муомаласида турли-туман субъектлар иштирок этади, айни вақтда, муомалада хилма-хил маҳсулотлар ва хизматлар ҳам ҳарахатда бўлади. Мана шундай шароитда субъектлар, улар ишлаб чиқарган товарлар ва кўрсатадиган хизматлар алоҳида фарқлаш белгиларига эга бўлиши шарт, акс ҳолда, турли англашилмовчилик, қийинчиликлар вужудга келиши мумкин. Ана шундай фарқлаш белгилари фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг ўзларини, уларнинг ишлаб чиқарган товарлари, бажарадиган ишлари ва кўрсатадиган хизматларининг хусусий аломатларини (индивидуал белгиларини) акс эттирувчи воситалар бўлиб ҳисобланади. Бундай алоҳида фарқлаш белгиларининг қуйидаги турлари мавжуд:

фирма номлари;

товар (хизмат кўрсатиш) белгилари;

товар чиқарилган жой номи.

Маълумки, интеллектуал фаолият энг тез ривожланиб бораётган динамик жараён ҳисобланади. Юксак суръатлар билан давом этаётган бу жараён натижасида интеллектуал фаолиятининг янги маҳсуллари вужудга келмоқда. Гарчи улар мавжуд қонунларда назарда тутилмаган бўлса ҳам, уларга нисбатан ФКнинг 1031-моддаси 3-қисмда белгиланган қоидалар мазмунидан келиб чиқиб, интеллектуал мулк ҳақидаги қоидалар қўлланилади. Фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг улар ишлаб чиқараётган товарлар, кўрсатадиган хизматларининг янги фарқлаш белгилари вужудга келиши мумкин ва бундай ҳолда ҳам уларга нисбатан ФКнинг IV бўлимида белгиланган тегишли қоидалар қўлланилади.

2-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқи объектларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш асослари

Интеллектуал мулк объектларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш деганда, бу объектларга нисбатан субъектив ҳуқуқлар соҳиби ҳуқуқларининг ҳуқуқий жиҳатдан кўриқлашини вужудга келтириш асослари тушунилади. Бинобарин, интеллектуал мулк объекти ўз-ўзидан ҳуқуқий муҳофаза остига олинмайди, балки бу объектга

нисбатан субъектив ҳуқуқларга эга бўлган шахслар (муаллифнинг шахсий ҳуқуқлари, муғлак ҳуқуқлар соҳибининг ҳуқуқлари, лицензия асосида фойдаланувчининг ҳуқуқлари, аввалдан фойдаланиб келган шахснинг ҳуқуқлари ва шу кабилар) ҳуқуқлари ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза остига олинади.

Интеллектуал мулк объектларини ҳуқуқий муҳофаза остига олиш:

Уларнинг яратилганлиги факти асосида;

ФКда ёки бошқа қонунларда назарда тутилган ҳолларда ва тартибда ваколатли давлат органи томонидан ҳуқуқий муҳофаза ҳужжати берилиши асосида вужудга келади.

Ошқор этилмаган ахборотга нисбатан ҳуқуқий муҳофаза бериш шартлари қонун билан белгиланади.

Интеллектуал объектларнинг қуйидаги турлари бўйича уларни ҳуқуқий муҳофаза қилиш уларнинг яратилиши (вужудга келиш) факти асосида содир бўлади:

- фан, адабиёт, санъат асарлари;

- ЭХМ учун дастурлар ва маълумотлар базалари;

- ижролар, ижроларни саҳналаштириш, эшиттириш ва кўрсатувлар.

Бунда объект ижодкор томонидан оғзаки, ёзма, тасвир шаклида ёки бошқалар томонидан идрок этиш(қабул қилиш) учун имкон берадиган бошқа объектив шаклда мужассам этилиши билан яратилган ҳисобланади. Бинобарин, шу вақтдан бошлаб унга нисбатан бошқа шахсларда субъектив ҳуқуқлар вужудга келади ва улар ҳуқуқий муҳофаза қилинади. Бундай ҳолда объектдан учинчи шахсларнинг фойдаланган бўлиши, объект рўйхатдан ўтказилиши ёки бошқа расмийликларга риоя этилиши талаб этилмайди. Ҳатто объект кейинчалик рўйхатдан ўтказилиши лозимлиги ҳақидаги қонда мавжуд бўлса ҳам (масалан, ЭХМ учун дастурлар ва маълумотлар базалари учун давлат рўйхати мавжуд), бу ҳол уларнинг ҳуқуқий муҳофаза қилиш ҳолатига таъсир этмайди. Бунда интеллектуал мулк объектлари Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ёки хорижий давлат ҳудудида яратилганлиги факти ҳам аҳамиятга эга эмас (агар қонунда бошқача ҳолат белгиланган бўлмаса).

Бир қатор интеллектуал мулк объектларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш ФКда ёки бошқа қонунлар (масалан, Ихтиро, фойдали модель, саноат намуналари тўғрисидаги қонун, Селекция ютуқлари

ҳақидаги қонун ва шу ҳабилар)да белгиланган тартибда ваколатли давлат органи томонидан ҳуқуқий муҳофаза берилиши орқали вужудга келади. Бунинг учун интеллектуал мулк объектига нисбатан ўз субъектив ҳуқуқларининг эътироф этилишига ҳақли бўлган манфаатдор фуқаро ёки юридик шахс белгиланган тартибда ваколатли давлат органига мурожаат этиши ва ўз талабини асослантирувчи ҳужжатларни тақдим этиши лозим. Талаб қаноатлантирилган ҳолларда ваколатли давлат органи фуқаро ёки юридик шахсни интеллектуал мулк объектига нисбатан субъектив ҳуқуқлари муҳофаза остига олинганлигини билдирувчи ҳужжат (патент, гувоҳнома, қайд этилганлик ҳақидаги шаҳодатнома), ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи беради. Ваколатли давлат органи бундай талабни рад этган тақдирда бу ҳақда асослантирилган қарор чиқаради. Қарор устидан Апелляцион кенгашга ёки судга қонунларда белгиланган тартибда шикоят берилиши мумкин.

Ваколатли давлат органи (кўп объектлар бўйича бундай орган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Патент идораси ҳисобланади) ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи беришда қуйидаги ҳолатларни, албатта, ўрганиб чиқади:

а) ҳуқуқий муҳофаза берилиши сўралаётган объект интеллектуал мулк объекти сифатида тегишли хусусиятларга эгами, йўқми;

б) ўз номига ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи берилишини сўраб мурожаат қилаётган фуқаро ёки юридик шахс талаби қонуний асосларга эгами, йўқми;

в) ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи берилиши бошқа шахсларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларига путур етказмайдими ва ҳоказо.

Айрим турдаги интеллектуал мулк объектларини ваколатли давлат органи томонидан ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи асосида ҳуқуқий кўриқланиши бўйича тартиб белгиланганлигининг аҳамияти шундан иборатки, бунда, биринчидан, ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи интеллектуал мулк объектларининг сифат жиҳатидан тегишли талабларга жавоб бера олиши лозимлигини, **иккинчидан**, номига ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи олган шахснинг субъектив ҳуқуқларини тасдиқловчи ва бу ҳуқуқларнинг бошқалар томонидан ривож этилишини таъминловчи восита эканлигини гувоҳлантиради. Айни вақтда бундай тартиб ҳуқуқий муҳофаза вужудга келиши ва унинг амалда муддатларини белгилашда баҳс-низоларга ўрин қолдирмайди, шунингдек, бошқа мамлакатлар ҳудудларида ушбу объектга

нисбатан худди шундай муҳофаза ёрлиғини олишни оsonлаштиради. Баъзи объектлар бўйича эса бундай объект яратувчиси бўлган ижодкорнинг муаллифлик шахсий ҳуқуқларини ҳам ўзига хос тарзда гувоҳлантиради. Объектга нисбатан ҳуқуқий ёрлиқ мавжудлиги номига ёрлиқ берилган шахснинг субъектив ҳуқуқлари бузилган тақдирда суд йўли билан ҳимоя қилиш учун асос бўлади.

Интеллектуал мулк қуйидаги объектларининг ҳуқуқий муҳофазаси давлат органи томонидан ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи берилиши асосида вужудга келади:

ихтиро, фойдали саноат намунасига нисбатан патент берилади (ихтиролар, саноат намуналари ва фойдали моделлар тўғрисидаги қонуннинг 5-моддаси);

селекция ютуқларига нисбатан патент берилади;

товар (хизмат кўрсатиш) белгисига нисбатан у давлат рўйхатидан ўтказилиб, гувоҳнома берилади;

фирма номи давлат рўйхатидан ўтказилиб (реестрга киритилиб) бу ҳақда далолатнома берилади;

товар чиқарилган жой номига бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатидан ўтказилиб, ундан фойдаланиш ҳуқуқи тўғрисида гувоҳнома берилади.

Интеллектуал мулк объектига нисбатан берилган ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғида объект номи, унинг алоҳида хусусиятлари, ушбу объект муаллифи (ихтиро, фойдали модел, саноат намуналари, селекция ютуқларига нисбатан ҳуқуқлар соҳибининг номи) ҳуқуқий муҳофаза муддатининг бошланиш ва бекор бўлиш вақти, ушбу ёрлиқни берган ваколатли давлат органи номи кўрсатилади, унинг раҳбари томонидан имзоланиб, муҳр билан тасдиқланади. Фирма номига берилган ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғининг амал қилиши муддат билан чегараланмайди. Товар (хизмат кўрсатиш) белгиси, товар чиқарилган жой номига бўлган ҳуқуқ бўйича берилган ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи амал қилиш муддати ваколатли давлат органи томонидан белгиланган тартибда узайтириб турилиши мумкин. Ихтиро, саноат намунаси ва фойдали моделга нисбатан берилган ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи чекланган муддатга узайтирилиши мумкин.

Ваколатли давлат органи томонидан ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи олинishi шарт бўлган интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқлар бундай ёрлиқ олинмаган ҳолларда суд ёки бошқа давлат органлари томонидан ҳуқуқий муҳофаза қилинмайди.

Ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи ҳар қандай давлат органи ёки жамоат ташкилоти томонидан эмас, балки қонун ҳужжатларида белгиланган ваколатли давлат идораси томонидан берилиши лозим.

Хорижий давлатларнинг ваколатли органлари томонидан интеллектуал мулк объектга нисбатан берилган ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амал қилиши Ўзбекистон Республикаси иштирокида халқаро конвенциялар, шартномалар, икки ёки кўп томонлама битимлар ёхуд Ўзбекистон Республикаси ваколатли давлат идоралари томонидан рўйхатдан ўтказилиши ёки тегишли ҳуқуқий ёрлик берилиши асосида вужудга келади.

Ошкор этилмаган ахборотларни ҳуқуқий муҳофаза қилиш қонунларида белгиланган қатор шартлар асосида (ФКнинг 98-моддаси, «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисидаги қонун»нинг 37-моддаси, «Давлат сирларини сақлаш ҳақидаги қонун»нинг 1-5 моддалари, «Ахборотлаштириш ҳақидаги қонуннинг 2-3 моддалари) белгиланади. Кўп ҳолларда бундай шартлар асосида ошкор этилмаган ахборот соҳибининг бу ахборотга нисбатан фактик монопол ҳолати мавжуд бўлади. Фактик монопол ҳолат қуйидаги шартлар бир вақтнинг ўзида мавжудлигини билдиради:

а) ошкор қилинмаган ахборот учинчи шахсларга номаълум бўлиши;

б) худди шу номаълумлиги сабабли, у ҳақиқий ёки нисбий тижорат қийматига эга бўлиши;

в) учинчи шахсларда бундай ахборотдан қонуний асосларда эркин баҳраманд бўлиш (танишув, хабардор бўлиш, фойдаланиш) имкониятлари бўлмаслиги;

г) ахборот соҳиби унинг махфийлиги(сирлигини)ни сақлаш бўйича барча чораларни кўрган бўлиши шарт.

Фактик монопол ҳолатига кўра ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи бериш, рўйхатдан ўтказиш (бундай ахборот ноу-хау сифатида лицензия шартномаси асосида берилиши ҳолларидан ташқари) ёки бошқа расмийлаштирилган тартибда тартибда расмийлаштирилиши лозим эмас.

Ошкор этилмаган ахборот соҳибининг ҳуқуқларига учинчи шахсларнинг инсофсиз ҳаракатлари, фирром рақобат (саноат жосуслиги, ходимни сотиб олиш) орқали путур етказилганда суд йўли билан ҳуқуқий муҳофаза остига олинади.

Ошкор этилмаган ахборотлар учинчи шахслар томонидан инсофли асосларда олинганда ёки у томонидан мустақил равишда изланиш асосида топилганда, ошкор этилмаган ахборотта нисбатан ҳуқуқ соҳибининг субъектив ҳуқуқлари ҳуқуқий муҳофаза қилинмайди (чунки бунда у фактик монопол эгалик мавқеидан амалда маҳрум бўлади).

3-§. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан шахсий ва мулкый ҳуқуқлар

Интеллектуал фаолият натижаларининг муаллифлари ана шу натижаларга нисбатан шахсий ва мулкый ҳуқуқларга эга бўлади.

Интеллектуал фаолият натижаларига нисбатан унинг муаллифининг шахсий ҳуқуқлари деганда, унинг мулкый мазмунга эга бўлмаган, ушбу натижага нисбатан ижодкор-яратувчи сифатидаги мавқеини эътироф этиш, мустақамлаш ҳамда химоя қилишга қаратилган мутлақ ҳуқуқлари тушунилади ва мазкур ҳуқуқлар муаллифнинг факат ўзигагина тегишли бўлиб, бошқа бировга ўтказилиши, яъни муаллифдан бегоналаштирилиши мумкин эмас. Шахсий ҳуқуқлар мазмуни ва доираси ҳар бир интеллектуал фаолият натижаси учун алоҳида, ўзига хос тарзда белгиланади. Масалан, муаллифлик ҳуқуқи объектларига нисбатан муаллиф шахсий ҳуқуқлари доираси кенг (муаллифлик ҳуқуқи, номга бўлган ҳуқуқ ва ҳоказо). Баъзи объектлар бўйича эса (селекция ютуқларида) шахсий ҳуқуқ объект муаллифи сифатида тан олинishi билан кифояланади.

Интеллектуал фаолият натижалари муаллифи шахсий ҳуқуқлари билан бир каторда, ушбу натижага нисбатан мулкый ҳуқуқларга ҳам эга. Мулкый ҳуқуқ мазмуни муаллифининг ушбу ўзи яратган интеллектуал фаолият натижасидан фойдаланиши, бошқаларга ҳақ эвазига фойдаланишга бериш ёки ҳақ эвазига фойдаланишга рухсат бериш ёхуд ҳақ эвазига бу натижага нисбатан ҳуқуқларни бошқаларга ўтказиш имкониятлари билан белгиланади.

Муаллифнинг мулкый ҳуқуқлари ҳажми тўлиқ ёки чекланган бўлиши мумкин. Интеллектуал фаолият натижасига нисбатан мутлақ ҳуқуқлар (ФКнинг 1034-моддаси) муаллифнинг ўзига эмас, бошқа шахсга тегишли бўлса, муаллифнинг интеллектуал фаолияти натижасига мулкый ҳуқуқлари чекланган характерга эга бўлади (масалан, муаллифлик ҳуқуқида эргашма ҳуқуқи ёки улуш ҳуқуқи,

селекция ютуқлари бўйича селекционерларнинг патент эгасидан мукофот олиш ҳуқуқи, ихтиродан илмий-тадқиқот ҳамда шахсий мақсадларда фойдаланиш ҳуқуқи ва ҳоказо).

Шахсий номулкий ҳуқуқлар муаллифга унинг мулкый ҳуқуқларидан қатъи назар, тегишли бўлади ва унинг интеллектуал фаолият натижаларига бўлган мулкый ҳуқуқлар бошқа шахсларга ўтган тақдирда ҳам унинг ўзида сақланиб қолади. Интеллектуал фаолият натижаларига нисбатан шахсий ҳуқуқлар фақат ижодкор-яратувчи (муаллиф)нинг ўзига тегишли бўлади, мулкый ҳуқуқлар эса, учинчи шахсларга ҳам тегишли бўлиши мумкин (масалан, объект буюртма асосида яратилганда). Мулкый ҳуқуқлар фуқаролик муомаласида фаол ҳаракатда бўлиши; у бошқаларга ҳақ эвазига ёки текин ўтказилиши, гаров предмети бўлиши, мерос тартибида ўтиши мумкин. Шахсий ҳуқуқлар эса ижодкормуаллифнинг шахси билан боғлиқ, ундан бегоналаштирилиши, бировга ўтказилиши мумкин эмас. Бинобарин, интеллектуал фаолият натижасига нисбатан мулкый ҳуқуқлар фуқаролик муомаласида қандай ҳаракатда бўлишидан қатъи назар, шахсий ҳуқуқлар фақат ижодкор-муаллифнинг ўзида сақланиб қолади ва мулкый ҳуқуқлардан фойдаланувчилар ижодкор-яратувчи(муаллиф)нинг шахсий ҳуқуқларига риоя қилишлари шарт. Масалан, асарга нисбатан мутлақ ҳуқуқни сотиб олган нашриёт асарни нашр этишда муаллиф номини кўрсатиши, асар дахлсизлигига риоя қилиши лозим.

Фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг товарлар, ишлар ёки хизматларнинг хусусий аломатларини акс эттирувчи воситаларга нисбатан ҳуқуқ эгаларига бу воситалар борасида мулкый ҳуқуқлар тегишли бўлади.

Алоҳида фарқлаш белгилари(хусусий аломатларни акс эттирувчи воситалар)га нисбатан ҳуқуқлар интеллектуал фаолият натижаларига нисбатан бўлган ҳуқуқлар каби икки турга, яъни шахсий ҳамда мулкый характердаги ҳуқуқларга бўлинади ва демак, унга икки хил характердаги ҳуқуқ сифатида қаралади. Бинобарин, алоҳида фарқлаш белгилари (хусусий аломатларни акс эттирувчи воситалар)га нисбатан ҳуқуқ соҳибининг ҳуқуқи нафақат мулкый, айни вақтда шахсий характерда ҳам бўлади. Бирок, бу ҳуқуқ маълум тартибда ва шартларга риоя қилинган ҳақ эвазига ёки текин ҳамда вақтинча бошқаларга ўтказилиши, фойдаланиш учун берилиши мумкин бўлади (фирма номига бўлган ҳуқуқдан ташқари).

Муаллифлик ҳуқуқи (интеллектуал фаолият натижасининг муаллифи деб эътироф этилиш ҳуқуқи) шахсий номулкий ҳуқуқ ҳисобланади ва ижодий меҳнати билан интеллектуал фаолият натижасини яратган шахсгагина тегишли бўлади.

Интеллектуал фаолият натижасида ихтиро ёки асарни ўз ақлий, ижодий фаолият меҳнати билан яратган шахс ушбу натижанинг муаллифи деб тан олинади, эътироф этилади. Бу ҳуқуқ ижодий фаолият маҳсулига нисбатан муаллифлик ҳуқуқи деб аталиб, барча қолган шахсий ҳуқуқларнинг ўзигани ташкил этади. Бошқа шахсий ҳуқуқлар ушбу ҳуқуқ мавжуд бўлган тақдирдагина, ундан келиб чиқувчи ўзига хос ҳосила, яъни иккиламчи ҳуқуқ ҳисобланади. Муаллиф сифатида тан олишга бўлган ҳуқуқ ўз моҳиятига кўра шахсий номулкий ҳуқуқ ҳисобланади, яъни у, биринчидан ижодкор-яратувчи шахси билан боғлиқ, иккинчидан, мулкӣ-иқтисодий мазмунга эга эмас, учинчидан, ҳуқуқ соҳибининг ўзидан бегоналаштирилиши мумкин эмас. Бундай ҳуқуқ ижодий меҳнати билан интеллектуал фаолият натижасини яратган шахсгагина тегишли бўлади. Ижодий хусусиятларга эга бўлмаган, одатдаги, механик характердаги меҳнати билан ижодий фаолият натижасини яратишда қатнашган шахслар муаллиф ҳуқуқига эга бўлмайди (масалан, ихтирочи чизмаси асосида ихтиро қурилмасини ясаган чилангар ва ҳоказо).

Муаллифлик ҳуқуқи бошқа шахсга ўтказилмайди, берилмайди. Ижодий фаолият натижасига нисбатан муаллиф ҳуқуқи ижодкор-яратувчисининг ўзигагина тегишли, унинг ўзидан ҳар қандай тарзда, ҳар қандай асосда бегоналаштирилиши ва бошқа бировга ўтказилиши мумкин эмас. Шу сабабдан муаллифлик ҳуқуқини битим ёки шартнома асосида бошқа бировга ўтказиш (сотиш, ҳада қилиш) ёки ундан бошқа шахслар фойдасига воз кечиш муаллифнинг ўз эрки, ихтиёри ва хоҳиши билан содир бўлса ҳам ҳақиқий ҳисобланмайди. Бинобарин, бир шахс иккинчи шахс учун унинг номидан диссертация ёзиб бериши, асар ёзиб бериши ҳақидаги келишувлари ҳақиқий ҳисобланмайди ва қонунга номувофиқ битим саналади. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 149-моддасида интеллектуал мулк объектига нисбатан муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш, ҳаммуаллифликка мажбурлаш ҳаракатлари учун жиноий жавобгарлик белгиланган. Агар ижодий фаолият натижаси (ихтиро, асар) икки ёки ундан ортик шахснинг биргаликдаги ижодий меҳнати билан яратилган

бўлса, улар ҳаммуаллифлар ҳисобланади. Ҳаммуаллифлар шахсий ҳуқуқлари умумий қондалар бўйича тенг ҳажмда бўлиши эътироф этилади. Мулкый ҳуқуқлар ҳажми эса ҳаммуаллифлар ўртасида ўзаро келишув асосида белгиланади ва нотенг ҳажмда бўлишига йўл қўйилади.

Интеллектуал мулкнинг айрим объектларига нисбатан қонунда асарнинг тўлалигича ҳаммуалифлари бўлиб ҳисобланадиган шахслар доираси чеклаб қўйилиши мумкин. Ушбу қоида интеллектуал мулк объектини яратишда ғоят кўпчилик қатнашадиган турларга нисбатан амал қилади. Масалан, кинофильм худди шундай объект ҳисобланади. Бу жараёнда кўпчилик ўз ижодий меҳнати билан қатнашса-да, кинофильм муаллифи бўлиб сценарий муаллифи, сахналаштирувчи режиссёр, бош оператор, бош расом ва шу каби чекланган доирадаги шахслар ҳисобланади.

Яратилиш факти сабабли ҳуқуқий муҳофаза қилинадиган объектларга нисбатан муаллиф ҳуқуқлари ушбу яратилиш факти асосида вужудга келади ва расмиётчиликларга риоя этилиш талаб қилинмайди. Ваколатли давлат органи томонидан ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи асосида ҳуқуқий муҳофаза остига олиннадиган интеллектуал мулк объектига нисбатан муаллифлик ҳуқуқи, ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи ҳужжати ёки бошқа ҳужжат асосида гувоҳлантирилади.

Барча шахсий ҳуқуқлар каби муаллиф-яратувчи ҳуқуқлари бемуддат ҳимоя қилинади.

4-§. Мутлақ ҳуқуқ тушунчаси ва унинг мазмуни

Фуқаролик ҳуқуқи назариясида мутлақ ҳуқуқлар дейилганда бундай ҳуқуқлар соҳиблари(эгалари)ни турли ҳаракатлар содир этиш (ижодий фаолият маҳсулидан фойдаланиш, уни тасарруф этиш ва шу кабилаа) бўйича ҳақдорлиги, ваколатлилигини ва айни вақтнинг ўзида бошқа ҳар қандай шахсларга бундай юқорида кўрсатилган ҳаракатларни содир этишнинг тақиқланишини таъминловчи субъектив мутлақ тушунилади¹. Мутлақ ҳуқуқлар ҳуқуқий механизми одатдагидек эгаллаб туриши мумкин бўлмаган, бир вақтнинг ўзида номаъйян доирадаги шахслараро фойдалана олиши мумкин бўлган объектларга нисбатан ҳуқуқ соҳиби мулкый ҳуқуқларининг амалга оширилишини таъминловчи муҳим воситадир, бироқ мулк ҳуқуқи ва мутлақ ҳуқуқлар асло айний тушунчалар эмас, уларнинг фарқлари ҳақида юқорида муфассал тўхтаб ўтилган эди.

¹ Гражданское право. М.: БЕК, 1994, Т.1, Стр. 314.

Интеллектуал фаолият натижасига ёки хусусий аломатларни акс эттирувчи воситага нисбатан мулккий ҳуқуқлар эгасига ана шу интеллектуал мулк объектдан ўз хоҳишига кўра ҳар қандай шаклда, ҳар қандай усулда мутлақ қонуний фойдаланиш ҳуқуқи тегишли бўлади.

Ушбу мутлақ ҳуқуқлар ўз характери ва мазмунига кўра мулккий ҳуқуқ ҳисобланади.

Интеллектуал мулк объектдан ўз хоҳишига кўра фойдаланиш дейилганда ҳуқуқ соҳибининг ўз эрки, иродаси билан, ҳеч қандай мажбурлашсиз, таъйинларсиз фойдаланиш тушунилади.

Объектлардан ҳар қандай шаклда ва ҳар қандай усулда фойдаланиш дейилганда ундан турли объектив шаклда – қўлёзма, босма асар, аппарат, қурилма, этикетка, ҳар хил ёрликлар, макет, иншоотлар, ҳайкаллар ва шу кабиларда ҳамда турли воситалар ёрдамида, қўлёзма шаклида тарқатиш, нашр этиш, оғзаки ўқиш, реклама проспектларига жойлаштириш, қурилишларда мужассамлаштириш ва ҳоказо усулларда эксплуатация қилиш, фойдаланиш тушунилади.

Объектдан фойдаланиш шакллари ва усуллари қонун йўл қўйган асосларга тўла мувофиқ бўлиши шарт. Бунинг учун мутлақ ҳуқуқ соҳиби белгиланган талабларга риоя қилмоғи шарт. Масалан, янги ихтиро асосида автомобиль ясаган ихтирочи бу автомобилни тегишли давлат идораларида (масалан, Давлат автомобиль инспекциясида) қайд эттирган бўлиши шарт. Спиртли ичимликлар, тамаки маҳсулотларига нисбатан товар белгилари болалар муассасаларида реклама проспектлари орқали жойлаштирилиши мумкин эмас. Янги дори-дармонлар яратган шифокор ундан фойдаланишда қонунда белгиланган талабларга риоя қилиши шарт. Акс ҳолда интеллектуал мулк объектдан фойдаланиш қонуний фойдаланиш ҳисобланмайди.

Ҳуқуқ эгасига мутлақ ҳуқуқ асосида тегишли бўлган интеллектуал мулк объектларидан бошқа шахсларнинг фойдаланишига фақат ҳуқуқ эгаси розилиги билан йўл қўйилади.

Агарда мутлақ ҳуқуқ бир неча шахсга (масалан, муаллифларга) тегишли бўлса учинчи хил шахслар мутлақ объектдан фойдаланиш учун барча ҳуқуқ соҳибларидан рухсат олмоғи шарт.

Учинчи хил шахсларнинг мутлақ ҳуқуқ соҳибидан олинган объектдан фойдаланишга розилиги очик-яққол ифодаланган, тегишли ҳуқуқий шаклда расмийлаштирилган бўлиши шарт. Индамаслик, сукут – розилик аломати ҳисобланмайди.

Кўпгина интеллектуал мулк объектларидан бир вақтнинг ўзида чексиз доирада учинчи хил шахсларнинг фойдаланиш имконияти мавжуд бўлади, бироқ учинчи шахслар бундай имкониятдан ҳар доим фақат мутлақ ҳуқуқ соҳибининг розилиги асосларидагина фойдаланишлари шарт.

Интеллектуал мулк объектдан мутлақ ҳуқуқ эгаси розилигини олмасдан фойдаланган учинчи шахслар, тегишли фуқаролик-ҳуқуқий тартибда жавобгар бўладилар. Ҳуқуқ эгаси ўз ҳуқуқларини суд тартибида ҳимоя қилишга, учинчи шахслардан ҳуқуқбузарлик ҳаракатларини тўхтатишга, келтирилган ҳамма зарарни, шу жумладан, маънавий зарар қопланишини учинчи шахслар ҳуқуқбузарлик натижасида олган барча даромад ва фойдаларни ўзига ундириб берилишини талаб қилишга ҳақли.

Интеллектуал мулк объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқ эгаси бу ҳуқуқни бошқа шахсга тўлиқ ёки қисман ўтказишга, интеллектуал мулк объектдан бошқа шахс фойдаланишига рухсат беришга ҳақли ва агар ФК ҳамда бошқа қонунларнинг қоидаларига зид бўлмаса, уларни бошқача тарзда тасарруф этишга ҳақли.

Умумий қоидага кўра, интеллектуал мулк объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқ мулкний ҳуқуқ сифатида фуқаролик муомаласида фаол ҳаракатда бўлади. У турли битимлар ва шартномалар предмети бўлиши мумкин. Бинобарин, интеллектуал мулк объектга бўлган мутлақ ҳуқуқ эгаси бу ҳуқуқни ҳақ эвазига ёки текин ҳолда бошқа шахсларга тўлиқ ёки қисман ўтказиш(сотиш, ҳадя қилиш, маълум чекланган қоида асосида фойдаланиш учун рухсат беришга ва хоказо)га ҳақли.

Мутлақ ҳуқуқ тўлиқ ўтказилганда ҳуқуқ эгаси мутлақ ҳуқуқни тўлиқ ҳажмда учинчи шахсга ўтказди, демак, бу ҳуқуқни ўзидан тўла бегоналаштиради, натижада учинчи шахс мутлақ ҳуқуқ эгаси ҳисобланади.

Мутлақ ҳуқуқ қисман ўтказилганда ҳуқуқ эгаси ўз ҳуқуқининг маълум қисмини ўзида сақлаб қолган ҳолда, қолган қисмини учинчи шахсларга ўтказди.

Мутлақ ҳуқуқларни бошқа шахсларга тўлиқ ёки қисман ўтказишни ҳуқуқий расмийлаштириш шартлари ва тартиби ФКнинг 1035-моддасида белгилаб қўйилган.

Интеллектуал мулк объектдан бошқа шахсларнинг фойдаланишига рухсат бериш бу объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқ соҳибининг ваколатига киради. Объектдан фойдаланишга рухсат

беришда мутлақ ҳуқуқ шу ҳуқуқ соҳибининг ўзида қолади, ундан бегоналаштирилмайди, бунда учинчи шахсларда объектдан фойдаланиш ҳуқуқигина вужудга келади. Фойдаланиш шартлари ҳамда тартиби мутлақ ҳуқуқ ва фойдаланувчи ўртасидаги келишув асосида белгиланади.

Интеллектуал мулк объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар эгаси ўз ҳуқуқини ФК ва амалдаги қонунларга зид бўлмаган ҳар қандай тарзда тасарруф этишга ҳақли. Масалан, мутлақ ҳуқуқлар эгаси бу ҳуқуқларни ўз мажбурияти ёки учинчи шахслар мажбуриятларининг бажарилишини таъминлаш усули сифатида гаровга қўйиши мумкин.

Интеллектуал мулк объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқ соҳиби, ўз ҳуқуқини қонунда ман этилган тарзда тасарруф қилишга ҳақли эмас. Ҳуқуқни тасарруф этишнинг қонун ман этган усули ФКда ёки амалдаги қонунларда бевосита кўзда тутилади. Масалан, конституциявий тузумга қарши, уруш, миллатлараро адоват, беҳаёликни тарғиб этувчи асарларни тарқатиш (ҳақ эвазига ёки текин) қонунга асосан ман қилинади. ФКнинг 1101-моддасига асосан юридик шахс қайта ташқил этилмаган ёки бошқа шахсга ўтказилмаган ҳоллардан ташқари, юридик шахснинг фирма номига бўлган мутлақ ҳуқуқи бошқаларга ўтказилишига рухсат берилмайди.

Мутлақ ҳуқуқларни чеклашга, шу жумладан, интеллектуал мулк объектдан бошқа шахслар фойдаланишига имконият бериш йўли билан чеклашга, бу ҳуқуқларни ҳақиқий эмас деб топишига ва уларни тугатишга (бекор қилишга) ФКда ва бошқа қонунларда белгиланган ҳолларда, доираларда ва тартибда йўл қўйилади.

Қуйидаги интеллектуал мулк объектларига нисбатан ҳуқуқ соҳибининг мутлақ ҳуқуқларини чеклаш ҳоллари, тартиби қонунларда назарда тутилган:

– ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига нисбатан («Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида»ги қонуннинг 11-моддаси);

– селекция ютуқларидан («Селекция ютуқлари ҳақида»ги қонуннинг 31-моддаси);

– ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базаларидан («ЭҲМ учун дастурлар ва маълумотлар базаларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш ҳақида»ги қонуннинг 12-моддаси);

– муаллифлик ҳуқуқи объектларидан (ФКнинг 1058-1061-моддалари).

Мутлақ ҳуқуқлар интеллектуал мулк объектидан бошқа шахсларнинг фойдаланишга имконият бериш орқали қонунларда назарда тутилган ҳолларда чекланиши мумкин. Бундай ҳолатлар куйидаги объектларга нисбатан мавжуд бўлади:

а) саноат мулки объектларидан («Ихтиролар, фойдали моделлар ва намуналар ҳақида»ги қонуннинг II-моддасида белгиланган ҳолларда ва тартибда) учинчи шахслар фойдаланиши учун мажбурий лицензия тартибида;

б) саноат мулки объектларидан аввалдан фойдаланиб келувчи шахсларга («Ихтиролар, фойдали моделлар ва намуналар ҳақида»ги қонуннинг 31-моддаси);

в) ошқор этилмаган ахборотлардан фойдаланиш (ФКнинг 1096-моддаси 4-қисмида белгиланган ҳолларда);

г) муаллифлик ҳуқуқи объектларидан («Муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар ҳақида»ги қонуннинг 27-33 моддалари);

д) фирма номи, товар (хизмат кўрсатиш) белгисига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни чеклаш қонунларда назарда тутилмаган.

Интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни ҳақиқий эмас деб топиш асослари ҳам амалдаги қонунларда аниқ белгилаб қўйилган:

1) саноат мулки объектларига нисбатан берилган ҳуқуқий муҳофаза ёрликлари, ҳуқуқий муҳофаза қилиш талабларига жавоб бермайдиган объектларга нисбатан ёки ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи олишга ҳақли бўлмаган шахс номига берилган ҳолларда;

2) селекция ютуқларига нисбатан мутлақ ҳуқуқ «Селекция ютуқлари ҳақида»ги қонуннинг 34-моддасида кўрсатилган ҳолларда;

3) товар (хизмат кўрсатиш) белгисига нисбатан «Товар, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар чиққан жой номлари тўғрисида»ги қонуннинг 24-моддасида белгиланган ҳолларда ва тартибда;

4) бошқаларнинг асарларини ўзлаштириш орқали ушбу асарларга нисбатан мутлақ ҳуқуққа эга бўлган шахсларнинг бундай ўзлаштирилиши натижасида олган ҳуқуқи ҳам ҳақиқий ҳисобланмайди.

Интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни ҳақиқий эмас, деб топиш бундай ҳуқуқларнинг вужудга келиши учун асос бўлган ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи берган ваколатли давлат органи ва Апелляция кенгашлари ёки суд томонидан (муаллифлик ҳуқуқи объектларига нисбатан) амалга оширилади. Бунда мутлақ

ҳуқуқ аввал бошдан (қарор чиқарилган пайдан эмас) ҳақиқий эмас деб топилиб, шахснинг бундай ҳуқуқдан фойдаланиши натижасида олган барча даромадлари мутлақ ҳуқуқнинг ҳақиқий эгаси фойдасига ундирилиши мумкин.

Баъзи интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқлар бошқа асосларда муддатидан олдин бекор бўлиши ҳам мумкин, масалан:

– селекция ютуқларига нисбатан («Селекция ютуқлари тўғрисида»ги қонуннинг 35-моддаси);

– ихтиро, фойдали модель, саноат намунасига нисбатан («Ихтиролар, фойдали моделлар ва намуналар ҳақида»ги қонуннинг 28-моддаси 2-қисми);

– товар белгиларига нисбатан «Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида»ги қонуннинг 25-моддаси);

– муаллифлик ҳуқуқлари объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқ эгаси бу ҳуқуқдан ихтиёрий воз кечган ҳолларда;

– ошкор этилмаган ахборотлар уларнинг ҳуқуқий муҳофаза қилиниши шартларидан (ФКнинг 98-моддаси) бири мавжуд бўлмайдиган ҳолларда унга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар ҳам бекор бўлади.

Мутлақ ҳуқуқни ҳақиқий эмас деб топишда мутлақ ҳуқуқ илгаридан мавжуд эмас деб ҳисобланади. Мутлақ ҳуқуқ муддатидан олдин бекор бўлганда эса у бекор қилингунга қадар мавжудлиги тан олинади ва фақат кейинги давр учун ҳуқуқий оқибатлар вужудга келтирмайди.

Мутлақ ҳуқуқларни чеклашга, бундай чеклаш, интеллектуал мулк объектидан нормал фойдаланишга зарар етказмаган ва ҳуқуқ эгаларининг қонуний манфаатларини камситмаган ҳолларда йўл қўйилади.

Қонунларда интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни чеклаш, энг аввало, ижтимоий ва давлат манфаатларини назарда тутиб белгиланган. Лекин бу чеклашлар қонунда қатъий белгиланган ҳолларда, шартларда ва тартибда амалга оширилади. Бундай чеклашлар натижасида учинчи шахслар интеллектуал мулк объектидан вақтинчалик, қисман ва маълум бир мақсадлардагина фойдаланишга ҳақли бўладилар (баъзи ҳолатларда фақат ҳақ эвазига). Бундай чеклашлар асосида учинчи шахсларда мутлақ ҳуқуқ асло вужудга келмайди.

Интеллектуал мулк объектдан нормал фойдаланишга зарар етказиш, энг аввало, мутлак ҳуқуқ соҳибининг бу объектдан фойдаланиш имкониятлари чекланишида, турли тўскинликларда намоён бўлади. Интеллектуал мулк объектига нисбатан мутлак ҳуқуқлар эгасининг қонуний манфаатлари камситилиши унинг объектдан келаётган ёки оладиган даромадларининг камайишида, шахсий ҳуқуқларининг бузилишида намоён бўлади. Агар мутлак ҳуқуқни чеклашлар юқоридаги оқибатларга олиб келса, ҳуқуқ эгаси ўз ҳуқуқининг суд орқали ҳимоя этилишини талаб қилишга ҳақли.

Интеллектуал мулк объектига нисбатан мутлак ҳуқуқлар эгасига тегишли мулкый ҳуқуқлар, агар ФКда ёки бошқа қонунда бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, ҳуқуқ эгаси томонидан шартнома бўйича бошқа шахсга тўлиқ ёки қисман ўтказилиши мумкин, шунингдек, бу мутлак ҳуқуқлар мерос бўлиб ва юридик шахс бўлган ҳуқуқ эгаси қайта ташкил этилганда ҳуқуқий ворислик тартибида ўтади.

Ушбу белгиланган қоидага биноан, интеллектуал мулк объектига нисбатан мутлак ҳуқуқлар эгасига тегишли мулкый ҳуқуқлар ҳуқуқ эгаси томонидан шартнома бўйича бошқа шахсга тўлиқ ёки қисман ўтказилиши мумкин. Бунда назарда тутилган ҳуқуқлар фақат мулкый характерга эга бўлади, шахсий ҳуқуқларга нисбатан ушбу қоида тааллуқли эмас. Ўтказилаётган мулкый ҳуқуқлар мутлак ҳуқуқлардан келиб чиқиши ва фақат ҳуқуқ эгасига тегишли бўлиши шарт. Мулкый ҳуқуқлар деганда, интеллектуал мулк объектдан шахсан фойдаланиш ёки уни ҳақ эвазига фойдаланишга рухсат бериш бўйича ҳуқуқ эгасига тегишли ваколатлар тушунилади.

Мулкый ҳуқуқ тўлиқ ўтказилганда ҳуқуқ эгаси бу ҳуқуқлардан маҳрум бўлади ва бундай ҳуқуқ учинчи шахсларда вужудга келади. Мулкый ҳуқуқ қисман ўтказилганда ҳуқуқ эгаси унинг маълум қисмини ўзида сақлаб қолиб, қолган қисмини ўтказди. Мулкый ҳуқуқлар фақат шартнома асосида ўтказилади. Шартнома мулкый ҳуқуқ эгаси ва ҳуқуқ тўлиқ ёки қисман ўтказилаётган шахс ўртасида тузилади. Бундай шартномаларга нисбатан қонунларда бошқа шартнома назарда тутилмаган бўлса, ФКнинг 26-боби (Шартнома тушунчаси ва шартлари), 28-боби (Шартнома шартларини ўзгартириш ва шартноманинг бекор бўлиши)да белгиланган қоидалар қўлланилади.

Шартнома тузувчи тарафлар – интеллектуал мулк объектига нисбатан мутлақ ҳуқуқ эгаси ва мутлақ ҳуқуқдан вужудга келувчи мулкый ҳуқуқлар ўзига ўтказилаётган шахс номлари, агар мутлақ ҳуқуқ ваколатли давлат органи томонидан интеллектуал мулк объектига нисбатан берилган ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи асосида вужудга келган бўлса, ушбу ёрлиқнома ва қайд рўйхати, рақами, унинг амал қилиш муддати, ўтказилаётган мулкый ҳуқуқ мазмуни ва ҳажми, ундан фойдаланиш шартлари, муддати, агар шартнома ҳақ бараварига тузилаётган бўлса, тўланадиган ҳақ миқдори ҳамда тўлаш тартиби, мулкый ҳуқуқ қисман ўтказилганда ундан фойдаланиш устидан ҳуқуқ эгасининг назорат қилиш бўйича ваколатлари, тарафларнинг бошқа ҳуқуқ ва мажбуриятлари, шартнома шартларини бузганлик учун тарафларнинг жавобгарлиги ва ҳоказолар кўрсатилиши лозим. Шартнома, тарафлар томонидан имзоланиб, тегишли расмийлаштирилиши шарт. Шартнома шакли турли интеллектуал мулк ҳуқуқи объектлари учун турлича бўлиши қонунларда белгилаб қўйилган. Муаллифлик ҳуқуқи объектларига нисбатан мулкый ҳуқуқлар ўтказилганда, шартнома ёзма равишда тузилиб, нотариал гувоҳлантирилиши лозим. Мутлақ ҳуқуқ интеллектуал мулк объектларига нисбатан берилган ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи (патент, гувоҳнома) асосида вужудга келган бўлса, бунда мулкый ҳуқуқни ўтказиш ҳақидаги шартнома ёзма тузилиб, нотариал гувоҳлантирилиб ваколатли давлат идорасининг рўйхатидан ўтказилиши лозим. Ушбу қоида ноу-хауга нисбатан ҳам амал қилади. Акс ҳолда шартнома ҳақиқий саналмайди.

ФКда ва амалдаги қонунларда айрим интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқлардан келиб чиқувчи мулкый ҳуқуқларнинг ҳуқуқ эгаси томонидан бошқа шахсларга ўтказиш масаласида юқоридаги қоидаларга нисбатан истиснолар мавжуд. Масалан, ФК 1110-моддаси, 2-қисмига асосан товар чиқарилган жой номидан фойдаланиш ҳуқуқининг ҳуқуқ эгаси томонидан бошқа шахсга ўтказишга йўл қўйилмайди ва мабодо шундай шартнома тузилган бўлса, у ҳақиқий ҳисобланмайди. ФКнинг 1101-моддасида фирма номига бўлган ҳуқуқни бошқа шахсга ўтказиш тартиби ва шартлари белгиланган бўлиб, у юқоридаги умумий қоидалардан фарқ қилади. ФКнинг 1105-моддаси 2-қисмига асосан, товар белгисига бўлган ҳуқуқни, башарти у товар ёки унинг тайёрловчиси ҳақида чалғишга сабаб бўлиши мумкин бўлса, бошқа шахсга берилишига йўл қўйилмайди.

Интеллектуал мулк объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар ҳуқуқ эгаси вафотидан кейин, мерос тартибида қонуний меросхўрларга ёки васият асосида бошқа шахсларга ўтади. Бунда вужудга келадиган муносабатларга нисбатан ФКнинг V-бўлимидаги ворислик ҳақида белгиланган нормалар қўлланилади. Яъни, интеллектуал мулк объектларига мутлақ ҳуқуқлар эгаси юридик шахс бўлса, бундай юридик шахс қайта ташкил этилган ҳолларда (уни бошқа бир юридик шахс билан қўшиб юбориш, қўшиб олиш, бўлиш, ажратиб чиқариш, ўзгартириш – ФКнинг 49-моддаси) мутлақ ҳуқуқ ворислик тартибида янги ташкил этилган юридик шахсга ўтади. Қайта ташкил этишнинг бўлиш, ажратиб чиқариш, ўзгартириш ҳолларида янги вужудга келган юридик шахсларнинг қайси бирига мутлақ ҳуқуқ ўтиши уларнинг ўзаро келишуви асосида, бундай келишувга келишилмаган тақдирда суд томонидан белгиланади.

Мерос тартибида ва ҳуқуқий ворислик тартибида мутлақ ҳуқуқларнинг ўтиш факти нотариус томонидан берилган мерос гувоҳномаси, ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи мавжуд бўлса, ушбу ёрликни мутлақ ҳуқуқни янги эгаси номига расмийлаштириш ҳақида ваколатли давлат идорасининг тегишли ҳужжати олинishi ва у давлат рўйхатидан ўтказилиши шарт.

Мулкий ҳуқуқларнинг шартнома бўйича ўтказилиши ёки уларнинг универсал ҳуқуқий ворислик тартибида ўтиши, муаллифлик ҳуқуқларининг ва бошқа бегоналаштирилмайдиган ҳамда ўзгага ўтказилмайдиган мутлақ ҳуқуқларнинг ўтказилишига ёхуд чекланишига сабаб бўлмайди. Бундай ҳуқуқлар ўтказилиши ёки чекланиши тўғрисидаги шартнома шартлари ҳақиқий эмас.

Ушбу қоида ижодий фаолият натижасининг яратувчиси бўлган муаллифнинг бу натижаларга нисбатан мутлақ ҳуқуқларга эга бўлган ҳолатига тааллуқлидир. Бундай ҳолда агарда муаллиф мутлақ ҳуқуқдан келиб чиқувчи мулкий ҳуқуқларни шартнома асосида бошқа, учинчи шахсларга ўтказса ёки муаллиф вафоти туфайли бундай мулкий ҳуқуқлар универсал ворислик тартибидаги (унинг ўзидан бегоналаштирилмайдиган ва бошқа бировга ўтказилмайдиган) ҳуқуқлар асло бекор бўлмайди, чекланмайди ёхуд уларнинг ҳам шартнома асосида учинчи шахсларга ёки ворисларга ўтишига олиб келмайди. Ҳатто ҳуқуқ соҳиби муаллифнинг ўзи бўлмай, бошқа шахс бўлган тақдирда ҳам, мутлақ ҳуқуқлардан келиб чиқувчи бошқа мулкий ҳуқуқлар бу ҳуқуқлар эгаси томонидан шартнома асосида учинчи шахсга ёки универсал

ворислик тартибда ворисларга ўтган тақдирда ҳам бу ҳолат муаллифнинг ҳуқуқини ҳамда бошқа ўтказилмайдиган ва бегоналаштирмайдиган ҳуқуқларнинг ўтишига, бекор бўлишига ёхуд чекланишига олиб келмайди.

Ижодий фаолият натижаси яратувчиси бўлган муаллифнинг фақат ўзигагина тегишли бўлган, бошқа бировга ўтказилмайдиган ва бегоналаштирилмайдиган мутлақ ҳуқуқлари доираси, турлари ва мазмуни ФКнинг 1033-моддасида белгилаб қўйилган.

Бундай ҳуқуқларнинг ўтказилиши ёки чекланиши ҳақидаги шартлар кўзда тутилган шартнома муаллифнинг ўзи билан учинчи шахс ўртасида ёхуд интеллектуал мулк объектнинг яратувчиси бўлмаган мутлақ ҳуқуқ соҳиби ва учинчи шахс ўртасида тузилганлигидан қатъи назар, шартноманинг ўша шартлари назарда тутилган қисми ҳақиқий саналмайди ва ҳеч қандай ҳуқуқий объектни вужудга келтирмайди. Бундай шартнома ўз-ўзича ҳақиқий саналмайди ва унга нисбатан ФКнинг 113-моддаси, 3-қисми қоидалари қўлланилади.

Шартноманинг юқоридаги шартларини ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида суд томонидан қарор чиқарилиши талаб этилмайди.

Интеллектуал мулк объектларига нисбатан муаллифлик ҳуқуқлари бу объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар фуқаролик муомаласида қанча шахсларга ўтказиш орқали ҳаракатда бўлганидан қатъи назар, муаллифнинг ўзида сақланиб қолади. Бошқача айтганда, объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқлар неча маргалаб бошқа учинчи шахсларга ўтганлиги факти муаллифнинг ўзига тегишли бўлган ва ундан бегоналаштирилиши мумкин бўлмаган ҳуқуқларнинг амал қилишига бирор-бир даражада тўсқинлик қилмайди.

Шартнома бўйича ўтказиладиган мутлақ ҳуқуқлар унда аниқлаб қўйилиши лозим. Шартномада бошқа шахсга ўтказиладиган ҳуқуқ сифатида кўрсатилмаган ҳуқуқлар, агар бошқача ҳол исботланмаган бўлса, ўтказилмаган ҳисобланади.

Маълумки, мутлақ ҳуқуқ мулкый ҳуқуқлар мажмуи сифатида ҳуқуқ эгаси интеллектуал мулк объекти бўйича ўзи содир этишга ҳақли бўлган, бошқаларга содир этишга руҳсат бера оладиган ёки содир этишни тақиқлаб қўя олишга ҳақли бўлган хилма-хил ваколатларни ўз ичига олади. Шу сабабли ҳам мутлақ ҳуқуқлар шартнома асосида ҳуқуқ эгаси томонидан бошқа шахсга ўтказилганда айнан қандай ҳуқуқ (масалан, маълум ҳудуд доирасида шахсан танҳо фойдаланиш, бошқа фойдаланувчилар ҳам мавжуд

бўлган асосда фойдаланиши, бошқа ҳудуд доирасида бу ҳуқуқни амалга оширишга тааллуқлиги ёки тааллуқли эмаслиги) ўтказилаётганлиги ва бу ҳуқуқдан келиб чиқувчи ваколатларни аниқ белгилаб, шартномада ақс эттириши лозим. Шартномада назарда тутилмаган барча ҳуқуқлар (мутлақ ҳуқуққа оид), токи бунинг ақси исботланмагунча шартнома бўйича ўтказилмаган деб ҳисобланади, деган презумпция амал қилади. Бунинг маъноси шундан иборатки, агар шартнома асосида мутлақ ҳуқуқлардан бир қисмини ўзига олган шахс бу ҳуқуқларга оид қўшимча бошқа ҳуқуқлардан мутлақ ҳуқуқлар эгаси розилиги ёки рухсати асосида амалга оширилганлигини тегишли далил билан исботлаб бермоғи шарт. Ақс ҳолда, у қўшимча ҳуқуқларни ўзлаштириб олган ҳисобланади. Қўшимча ҳуқуқларни мутлақ ҳуқуқлар эгаси розилиги ёки рухсати асосида олганлигини исботлаш мажбурияти фақат учинчи шахс зиммасида бўлади. Масалан, ихтирога нисбатан мутлақ ҳуқуқлар эгаси енгил машиналар ишлаб чиқарувчи корхонага маълум маркадаги енгил машинани ишлаб чиқаришда фойдаланиш учун шартнома асосида ихтиродан фойдаланиш ҳуқуқини ўтказган бўлса, корхона бошқа маркадаги енгил автомобилларга нисбатан ушбу ихтирони қўллай олмайди (агар бу тўғрида мутлақ ҳуқуқлар соҳибининг махсус рухсатини олмаган бўлса).

Мутлақ ҳуқуқни уни амал қилиш даври бўйича чекланган муддатларда фойдаланиш учун бошқа шахсга беришни назарда тутувчи шартномага нисбатан лицензия шартномаси тўғрисидаги қоидалар қўлланилади. Бунинг маъноси шундан иборатки, ФКнинг 1035- моддаси 1-3-қисмларида кўзда тутилган қоидалар мутлақ ҳуқуқлар шартнома асосида ёки универсал ворислик тартибида бундай мутлақ ҳуқуқлар амал қилишнинг барча қолган муддати бўйича учинчи шахсга ўтиши назарда тутилган ҳолларга нисбатан тааллуқлидир. Агар мутлақ ҳуқуқлар эгаси бу ҳуқуқларни бошқа шахсларга вақтинчалик ўтказса (маълум чегараланган муддат давомида), у ҳолда бундай шартнома лицензия шартномаси ҳисобланади.

5-§. Лицензия шартномалари ва уларнинг турлари

Лицензия шартномаси бўйича интеллектуал фаолияти натижасига ёки хусусий аломатларни ақс эттирувчи воситаларга нисбатан мутлақ ҳуқуққа эга бўлган тараф (лицензиар) бошқа тарафга (лицензиатта) томонидан тегишли интеллектуал мулк объектдан фойдаланишига рухсат берилади.

Лицензия шартномаси, интеллектуал мулк объектларидан учинчи шахсларнинг фойдаланишига имкон берувчи муҳим фуқаролик ҳуқуқий восита ҳисобланади. Лицензия шартномаси интеллектуал мулк объектдан фойдаланишга рухсат бериш ҳақида келишув ҳисобланади. Мулк эгаси(патент эгаси, товар белгиси соҳиби, муаллифлик ҳуқуқи объекти соҳиби, ошкор этилмаган ахборотлар эгаси)нинг ҳуқуқий муҳофаза остидаги объектдан фойдаланиш ўзига тегишли ҳуқуқларни белгиланган тартибда ва маълум шартлар асосида учинчи шахсларга беришига лицензия (рухсатнома) дейилади¹.

Лицензия шартномаси, ўзининг ҳуқуқий табиатига кўра анъанавий олди-сотди ва мулкий ижара белгиларига ўхшаб кетса ҳам, бу шартномалардан ўзига хос жиҳатлари билан фарқ қилади.

Биринчидан, олди-сотди ва мулк ижараси шартномалари сотувчининг ёки ижарага берувчининг мулк ҳуқуқига ёхуд ашёвий ҳуқуқига асосланади. Лицензия шартномаси эса лицензия берувчининг интеллектуал мулк объектга нисбатан мутлақ ҳуқуқига асосланади.

Иккинчидан, олди-сотди ёхуд мулкий ижара асосида ашё олувчига ёки ижарага топширилади ва бу ашёга нисбатан бир вақтнинг ўзида икки тарафлама эгалик қилиш мумкин. Мутлақ ҳуқуқ объектини эса, кўп ҳолларда топширишга ҳожат йўқ: ихтиро, саноат намунаси мазмуни ёки товар белгиси тасвири эълон этилган ва ҳамма у билан танишиши, хабардор бўлиши имконига эга. Бу объект бир вақтнинг ўзида лицензия берувчи (лицензиар) томонидан ҳам, номуайян доирадаги учинчи шахслар (лицензиарлар) томонидан ҳам фойдаланилиши мумкин. Ушбу хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда, олди-сотди шартномаси бўйича ФКнинг товарни топшириш юзасидан сотувчининг мажбуриятлари (ФКнинг 388-моддаси), сотувчининг соғилган товарни сақлаш мажбурияти (ФКнинг 391-моддаси), сотувчининг товар камчилик-нуқсонлари учун жавобгарлиги (ФКнинг 409-моддаси) ва шу каби мулкий ижара шартномаси бўйича қатор қондаларни лицензия шартномаси бўйича амалда қўллаб бўлмайди.

Лицензия шартномасининг предмети бўлиб, ҳуқуқий муҳофаза остидаги ижодий фаолият натижаси (фан, адабиёт, санъат асарлари, компьютер дастурлари, ихтиро, фойдали модель, саноат

¹ Гражданское право. М.: изд. БЕК, 1994, Стр. 248-249.

намунаси ва ҳоказолар) ёки хусусий аломатларни акс эттирувчи восита (фирма номи, товар, хизмат кўрсатиш белгиси) ҳисобланади. ФКнинг 1109-моддаси 3-қисмига асосан, товар чиқарилган жой номидан фойдаланиш ҳуқуқи лицензия шартномаси предмети бўла олмайди. Шартномада қатнашувчи тараф – интеллектуал мулк объектига нисбатан мутлақ ҳуқуқ соҳиби – лицензиар ҳисобланади. Мутлақ ҳуқуқ эгасининг ҳуқуқлари қонуний асосларга кўра вужудга келган ёки ваколатли давлат идораси берган ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи билан гувоҳлантирилган бўлиши шарт. Шартномада қатнашувчи бошқа тараф – интеллектуал мулк объектидан фойдаланишга рухсатнома олган шахс – лицензиат деб аталади.

Лицензия шартномасида бериладиган ҳуқуқ, фойдаланиш чегаралари ва муддатлари аниқ белгилаб қўйилиши лозим.

Юқорида кўрсатилгандай, интеллектуал мулк объектига нисбатан мутлақ ҳуқуқлар доираси ниҳоятда кенг ва ранг-баранг. Бундай ҳуқуқлар шартли равишда уч гуруҳга бўлиниши мумкин: ҳуқуқ эгасининг объектдан шахсан фойдаланиши, бошқаларга фойдаланиш учун рухсат бериши, бошқаларнинг фойдаланишини таъқиқлаб қўйиши. Айни вақтда бу ҳуқуқлар ҳам турлича кўринишда намоён бўлиши мумкин. Яъни, ўзи фойдаланиши, бошқага ҳам фойдаланиш учун рухсат бериши; фақат ўзи фойдаланиши; ўзи фойдаланмай бошқага фойдаланишга рухсат бериши мумкин ва ҳоказо. Бошқага фойдаланишга рухсат беришда бундай фойдаланиш ҳудуди, фойдаланиш ҳажми ва миқёслари (ўзи хоҳлагандай маълум технологик жараён ёки ишлаб чиқаришда, маълум маҳсулотга нисбатан ва ҳоказо) ҳам аниқ белгилаб қўйилиши лозим.

Лицензия шартномасида лицензия асосида лицензиатнинг интеллектуал мулк объектидан фойдаланиш муддати аниқ белгилаб қўйилиши лозим. Бу муддат лицензия берилган вақтдан бошлаб, объектни ҳуқуқий муҳофаза қилиш муддати доирасидан қисқа бўлиши шарт. Масалан, ихтиро учун берилган патент 20 йил амал қилади, дейлик, ушбу ихтиродан фойдаланишга лицензия берилганда, патентнинг амал қилиш муддати тугашига 10 йил қолганда лицензия муддати ана шу қолган муддатдан қисқа бўлиши шарт. Агарда объектдан фойдаланишга берилган рухсатнома муддат билан чегараланмаган, яъни объектнинг ҳуқуқий муҳофаза муддати давомида амал қиладиган бўлса, у ҳолда фойдаланиш лицензия шартномаси орқали расмийлаштирилмайди, бунда ФКнинг 1035-моддаси, 1-қисми қоидалари қўлланилади.

Лицензия шартномаси ҳақ бараварига тузиладиган шартнома ҳисобланади. Одатда лицензия шартномаси бўйича ҳақ тўлашда икки хил шакл қўлланилади: бир вақтнинг ўзида ҳақнинг ҳаммасини тўлаш (паушал тўлаш) ёки лицензия асосида ишлаб чиқарилган маҳсулот ёхуд сотилган товардан олинган даромадлардан ҳисса ажратиб бериб туриш (роялти). Баъзан ҳар иккала шакл биргаликда ҳам қўлланилади. Бунда дастлаб кафолатланган қатъий миқдордаги ҳақ ва кейинчалик ҳар белгиланган даврда фойдадан улуш ажратиш усули қўлланиши мумкин. Баъзи ҳолларда ҳақ натура шаклида ҳам олинishi мумкин. Тўлов шакли тарафларнинг келишуви асосида белгиланади.

Лицензия шартномаси асосида қуйидагилар лицензиатга берилиши назарда тутилиши мумкин:

– интеллектуал мулк объектдан, лицензиарнинг ундан фойдаланиш ҳуқуқи ва бошқа шахсларга лицензия бериш ҳуқуқи сақланиб қолган ҳолда (оддий мутлақ лицензия) фойдаланиш ҳуқуқи;

– интеллектуал мулк объектдан, лицензиарнинг ундан фойдаланиш ҳуқуқи сақланиб қолган ҳолда, бироқ бошқа шахсларга лицензияларни бериш ҳуқуқи (мутлақ лицензия)сиз фойдаланиш ҳуқуқи;

– қонунда йўл қўйиладиган бошқа турдаги лицензиялар.

Оддий мутлақ лицензияда интеллектуал мулк объектдан мутлақ ҳуқуқ эгасининг ўзи (яъни лицензиар), лицензиат ва айни вақтда мутлақ ҳуқуқ эгасидан руҳсат олган бошқа учинчи шахслар ҳам фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлади. Бинобарин, бундай ҳолда лицензиат, лицензия асосида фойдаланишга руҳсат олган объектдан мутлақ ҳуқуқ эгасининг фойдаланишига, шунингдек, лицензиат олинган лицензия асосида олдиндан мавжуд ёки кейинчалик пайдо бўлувчи бошқа лицензиатларнинг объектдан фойдаланиш ҳуқуқларига эътироз билдиришга ҳақли эмас. Бунда лицензиатга объектдан бошқалар катори фойдаланиш ҳуқуқи ўтади, холос.

Мутлақ лицензияда, объектдан лицензиат ҳам, лицензиар ҳам фойдаланишга ҳақли, бироқ лицензиар, бошқа учинчи шахсларга объектдан фойдаланиш бўйича лицензия беришга ҳақли эмас. Бинобарин, мутлақ лицензия шартномаси амал қилган вақтда лицензиат ҳам, лицензиар ҳам объектдан фойдаланишда тенг ҳажмли ҳуқуққа эга бўлади.

Қонунларда, шунингдек, мажбурий лицензия, очик лицензия, берилиши шарт бўлган лицензия турлари ҳам мавжуд.

«Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида»ги қонуннинг 11- моддасига асосан патент, қайд этилиш санасидан бошлаб, уч йил давомида саноат мулки объекти мутлақ ҳуқуқ эгаси томонидан фойдаланилмаса ёки етарли даражада фойдаланилмаса, бундай объектдан фойдаланишни хоҳлаган ва унга тайёр бўлган ҳар қандай шахс, агарда унинг лицензия шартномаси тузиш ҳақидаги таклифи мутлақ ҳуқуқ эгаси томонидан рад этилган тақдирда, ўзига номутлақ лицензия берилишини сўраб, судга илтимос билан мурожаат қилишга ҳақли. Агарда мутлақ ҳуқуқ эгаси, саноат мулки объектдан фойдаланмагани ёки етарли даражада фойдаланмаганлигини узрли сабабларга кўра рўй бермаганлигини исботлаб бермаса, суд юқорида кўрсатилган шахсга фойдаланиш доираси, ҳажми, муддатлари ва ҳақ тўлаш тартибини белгиллаган ҳолда мажбурий лицензия беришга ҳақли. Бунда тўланадиган ҳақ миқдори лицензиянинг бозор баҳосидан кам бўлмаслиги шарт.

«Селекция ютуқлари тўғрисида»ги қонуннинг 40-моддасига асосан, башарти патент эгаси, патент берилган санадан эътиборан уч йил давомида селекция ютуғидан Ўзбекистон Республикасида фойдаланилмаса ҳамда лицензия шартномасини тузишни рад этса, агар, мазкур селекция ютуғидан фойдаланмаслик жамият манфаатларига зарар етказса, бу селекция ютуғидан фойдаланишни истаган шахс, ўзига номутлақ лицензия берилишини сўраб, ариза билан судга мурожаат қилишга ҳақли. Мажбурий лицензия олган шахс патент эгасидан дастлабки уруғлик олишга ҳақли. Мажбурий лицензия ҳар қандай шахсга эмас, балки селекция ютуғидан йўл кўйиладиган услубда ва лицензияга мувофиқ фойдаланишни таъминлай оладиган шахсгагина берилади. Мажбурий лицензия патент эгасининг муҳофаза остидаги селекция ютуғидан ўзи фойдаланишига ёки ундан фойдаланиш лицензиясининг бошқа шахсларга берилишига тўсқинлик қилмайди. Патент идораси мажбурий лицензиялар берилганлиги тўғрисидаги маълумотларни эълон қилади.

Мажбурий лицензиянинг яна бир кўриниши – берилиши шарт бўлган лицензия ҳисобланади. «Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида»ги қонуннинг 32-моддасига асосан, агар саноат мулки объектдан мутлақ ҳуқуқ эгаси бу

объектдан муҳофаза остидаги бошқа жисмоний ёки юридик шахсга тегишли ўзга объект қўлланганлиги сабабли фойдалана олмаса, у ҳуқуқ эгаси бўлган шахсдан шартномада кўрсатилган шартлар асосида объектдан фойдаланишга лицензия берилишини талаб қилишга ҳақли.

Интеллектуал мулк ҳуқуқининг баъзи объектларига нисбатан очик лицензия шартлари қўлланилади. «Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида»ги қонуннинг 32-моддасига асосан, патент эгаси патент идорасига ҳар қандай шахсга саноат мулки объектдан фойдаланиш ҳуқуқини бериши тўғрисида ариза билан мурожаат қилиши мумкин. Бундай тартибда олинadиган лицензияга очик лицензия дейилади. Очик лицензия сотиб олиш истагида бўлган шахс, патент эгаси билан тўловлар тўғрисида шартнома ёхуд номутлақ лицензия бериш тўғрисида шартнома тузиши лозим. Шартнома шартлари бўйича низолар хўжалик судларида кўрилади. Патент эгасининг очик лицензия бериш ҳақидаги аризаси қайтариб олинishi мумкин эмас.

«Селекция ютуқлари тўғрисида»ги қонуннинг 39-моддасига асосан, патент эгаси, Патент идорасига селекция ютуғидан фойдаланиш ҳуқуқини ҳар қандай шахсга бериш тўғрисида ариза топширишга ҳақли. Бу ҳолда патент ўз кучини сақланганлик учун ундирилadиган бож ёки йиғим 50 фоизга камайтирилади. Патент эгасининг очик лицензияга бўлган ҳуқуқини бошқа шахсга бериш тўғрисидаги аризаси чақириб олинмайди. Очик лицензия сотиб олиш истагини билдирган шахс, патент эгаси билан тўловлар ҳақида шартнома тузиши шарт. Шартнома шартларига доир низолар суд томонидан ҳал қилинади.

Интеллектуал мулк объектдан, мутлақ ҳуқуқ эгасидан лицензия олмасдан фойдаланишга фақат қонунда назарда тутилган ҳоллардагина йўл қўйилади. Бундай фойдаланиш ҳақ эвазига ёки текин бўлиши мумкин. Масалан, «Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида»ги қонуннинг 31-моддасида белгиланган ҳолларда ва тартибда саноат мулки объектдан аввалдан фойдаланувчи лицензия олмасдан, текин фойдаланишга ҳақли. Ушбу Қонуннинг 32-моддаси, 5-қисмига асосан, Вазирлар Маҳкамаси, мутлақ ҳуқуқ эгасига тегишли ҳажмда ҳақ тўлаш асосида, унинг розилигини олмасдан, саноат мулки объектдан фойдаланишга рухсат беришга ҳақли. Бунда тўлов ҳажми тўғрисида низолар суд томонидан ҳал этилади.

Лицензия шартномаси ёзма равишда тузилади. Саноат мулки объектлари (ихтиро, фойдали модель, саноат намунаси, товар(хизмат) белгиси)дан фойдаланиш, шунингдек, селекция ютуқлари, ноу-хаудан фойдаланишга берилган лицензия Патент идорасида рўйхатдан ўтказилиши шарт, акс ҳолда, ФКнинг 112-моддаси, 1-қисмига асосан, улар мутлак (ўз-ўзидан) ҳақиқий ҳисобланмайди. Муаллифлик лицензия шартномасининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида ФКнинг 1071-моддасида белгиланган бўлиб қўйилган. Гарчи, қонунда бевосита талаб қилинмаса ҳам, яратилиш факти бўйича мутлак ҳуқуқ вужудга келадиган ва ҳуқуқий муҳофаза қилинадиган объектлардан фойдаланишга лицензия бериш ҳақидаги шартномалар, нотариал тартибда гувоҳлантирилмоғи мақсадга мувофиқ бўлур эди.

Лицензия шартномаси мазмунида қуйидагилар ўз ифодасини топмоғи лозим: тарафларнинг номлари, лицензиарнинг объектга нисбатан мутлак ҳуқуқларини гувоҳлантирувчи(тасдиқловчи) ҳужжат ҳақида маълумотлар, объектдан фойдаланиш бўйича берилаётган ҳуқуқ ҳажми, фойдаланиш доираси, услуби, чегараси, фойдаланиш муддати, ҳақ тўлаш шакли, миқдор ва тартиби, тарафларнинг жавобгарлиги, низоларни ҳал этиш тартиби ва ҳоказо. Бундан ташқари, шартномада лицензиарнинг лицензиатга берилаётган ҳуқуқларидан реал фойдаланишни таъминлаш мажбурияти (зарур ҳужжатларни бериш), буюмларни намуналари билан топшириш, техник ёрдам кўрсатиш, ўз мутахассисларини юбориш, махсус қурилмалар, асбоб-ускуналар, хом ашё билан таъминлаш ва шу кабилар кўзда тутилиши мумкин. Бундан ташқари, лицензиар, лицензия учун асос бўлган патентнинг амал қилинишини таъминлаши (божларни тўлаб туриш, учинчи шахслар даъволаридан ҳимоя қилиш), лицензиат томонидан техник шартларга ва йўл-йўриқларга риоя қилган ҳолда лицензия асосида маҳсулот ишлаб чиқаришни техник жиҳатдан амалга ошириш мумкинлиги ҳамда зарур кўрсаткичларга эришиш учун жавобгардир. Баъзи ҳолларда лицензия шартномасининг энг муҳим шартларидан бири бўлиб, тарафлар томонидан патентларга тааллуқли маълумотларнинг сир сақланиши ҳисобланади. Шартномада бу мажбуриятни бузганлик учун жавобгарлик назарда тутилади.

Интеллектуал мулк объектларининг баъзи турлари бўйича лицензия шартномасида назарда тутилиши мажбурий бўлган шартлар қонунда бевосита кўрсатилган. Масалан, ФКнинг 1111-

моддаси, 2-қисмига асосан фирма номидан фойдаланишга лицензия берилганида шартномада истеъмољчини чалғитиб қўйишни истисно этувчи ишоралар шарт қилиб қўйилиши лозим. "Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида»ги қонуннинг 30-моддаси, 3-қисмига асосан лицензия шартномасида лицензиат товарларининг сифати лицензиар товарларининг сифатидан паст бўлмаслиги ва лицензиар ана шу шартга амал қилаётганлигини назорат этиб туриши ҳақида шарт бўлиши лозим.

Агарда лицензия шартномасида бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, лицензия оддий (номутлақ) деб ҳисобланади. Бунинг маъноси шундан иборатки, лицензия шартномасида, лицензиар томонидан интеллектуал мулк объектдан фойдаланиш ҳуқуқини бериш кўрсатилган бўлиши мумкин. Ушбу объектдан лицензиарнинг ўзи фойдаланиши ва бошқаларга фойдаланиш учун рухсат бериши ҳақида кўрсатмаган бўлса ҳам, бундай ҳуқуқ мавжудлиги ҳақидаги презумпция амал қилади. Бинобарин, бундай шартнома номутлақ лицензия шартномаси ҳисобланади ва лицензиар бунга эътироз билдиришга ҳақли эмас.

Лицензия олувчи томонидан интеллектуал мулк объектдан фойдаланиш ҳуқуқини бошқа шахсга бериш ҳақидаги шартнома сублицензия (иккиламчи ёки ҳосила лицензия) шартномаси ҳисобланади. Лицензия олувчи, фақат лицензия шартномасида назарда тутилган ҳолларда сублицензия шартномаси тузишга ҳақли. Бинобарин, бундай турдаги лицензияни фақат мутлақ ва тўлиқ лицензия эгаларигина бера олади. Бунда сублицензиатга бериладиган фойдаланиш ҳуқуқи ҳажми, сублицензиарнинг бирламчи лицензия шартномаси асосида, лицензиат сифатида олган ҳуқуқлари ҳажмидан ошмаслиги шарт. Асосий (бирламчи) лицензия шартномаси ҳақиқий эмас деб топилганда, муддати тугаганида сублицензия ҳам ўз-ўзидан бекор бўлади. Қўшимча (иккиламчи) лицензиатнинг ҳаракатлари учун агар лицензия шартномасида бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, лицензиар олдида лицензиат жавобгар бўлади. Масалан, қўшимча лицензиат айби билан лицензия учун асос бўлган патентга доир маълумотлар махфийлиги сақланмай ошкор қилинганда, асосий лицензиар олдида лицензиатнинг ўзи жавобгар бўлади. Ўз навбатида, асосий лицензиар иккиламчи лицензиатга нисбатан регресс даъво ҳуқуқига эга. Умумий қоида бўйича сублицензиарнинг ҳаракатлари учун

асосий лицензиар олдида лицензиат айби бор-йўқлигидан қатъи назар, жавобгар бўлади. Лицензия шартномасида, сублицензиарнинг лицензиар олдида бевосита ўз ҳаракатлари учун жавобгар бўлишлиги назарда тутилган ҳоллар бундан мустаснодир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. И.А.Каримов. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари. "Халқ сўзи", 2002 йил, 30 август.
2. И.А.Каримов Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. Т.:1999.
3. Интеллектуальная собственность. Ч.1. Новосибирск. Наука. 1993.
4. В.Л. Ионас. Произведение творчества в гражданском праве. М., 1972.
5. Гражданское право. М.: БЕК, 1994, Т.1.

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
1-§. Интеллектуал мулк объектларининг ўзига хос хусусиятлари.....	5
2-§. Интеллектуал мулк ҳуқуқи объектларини ҳуқуқий муҳофаза қилиш асослари.....	12
3-§. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан шахсий ва мулкий ҳуқуқлар.....	17
4-§. Мутлақ ҳуқуқ тушунчаси ва унинг мазмуни.....	20
5-§. Лицензия шартномалари ва уларнинг турлари.....	30
Фойдаланилган адабиётлар.....	39

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЎЛІК ХУҚУҚИ

Хуқуқий нашр

Мухаррирлар:

Х. Эшманов, М. Аҳмедов

Мусахҳиҳлар:

А.Холмуродов, Н.Бекмуродов

Компьютерда саҳифаловчи:

Ж. Алиқулов

Мазкур рисола Фалсафа ва ҳуқуқ институтининг нашриёт ва маркетинг бўлимида чоп этиш учун тайёрланди

Босишга 28.12.2005 да рухсат этилди
Бичими 84/108. Шартли босма табағи – 2,5.
Буюртма рақами – 9
Адади – 200 нусха
Баҳоси келишилган нарҳда

---

*Фалсафа ва ҳуқуқ институти ризографида чоп этилди.
Манзил: 700170, Тошкент шаҳар, И. Мўминов кўчаси, 9-уй.*